

TEMA BROJA: SUOČAVANJE – GLOBALNI PROCES

RAZLIČITI METODI TRANZICIONE PRAVDE

PUTEVI PRAŠTANJA

Ivana Đorđević

Napisano je na hiljade strana. Na hiljade glasova se čulo. Ispričano je na hiljade priča. Istorija je uobličena. Jer, način na koji je istorija zapisana je način na koji će biti zapamćena

Postoje dva tipa odgovora na kolektivno nasilje: pravda i istina. Kada je zločin izvršen, počinilac bi trebalo da odgovara pred sudom i, ukoliko se ustanovi da je kriv za izvršeni zločin, osuđen i kažnjen. Iako je to osnovni princip pravde u svakom demokratskom pravnom sistemu, da li je ovaj koncept primenljiv svuda u slučaju masovnih zločina i masovnih kršenja ljudskih prava? Da li bi počinio ratnih zločina trebalo da budu različito tretirani? Da li je sudski proces najbolji put za traganje za istinom, i za obnovu, pomirenje i opraštaj za tako strašne zločine?

Korisna lekcija

Pravda u svoj domen svakako uključuje istinu, ali isto tako zahteva odgovornost. Osveta i kazna su neodvojivi delovi pravde. Na žalost, institucije za obezbeđivanje odgovornosti – sudovi - mogu u postizanju ovih ciljeva sprečavati ili ignorisati istinu. S druge strane, svako demokratsko društvo garantuje zaštitu prava optuženika. Ove garancije bi mogle da postave ova prava bar delimično ispred traganja za istinom. To nas dovodi do najvažnijeg pitanja – da li istina treba da preuzme primat nad pravdom? Treba li da postoje suđenja i kažnjavanje pojedinaca? Ako je odgovor potvrđan, posle užasnih masovnih kršenja ljudskih prava kao što je genocid u Ruandi, naprimer, da li je moguće suditi svim počinocima? Svi odgovori na ova pitanja bi vodili do opravdavanja koncepta po kome "pravda" preuzima primat nad "istinom". Glavni argument protiv ovakvog stava bio bi da je, kada je nemoguće suditi svim počinocima, pravedno izvršiti selektivnu pravdu suđenjem samo "najodgovornijima". Takav metod postizanja pravde mogao bi da vodi do nepravde. Pa šta je onda rešenje?

Ponekad je sudski proces neophodan lek za žrtve masovnih povreda ljudskih prava, korisna lekcija za sve buduće moguće zločine. Procesuiranje je jedan od vodećih metoda tranzicione pravde. Ovaj koncept je bio primenjen u međunarodnim krivičnim sudskim organima, uključujući dva međunarodna krivična tribunala - za Ruandu i bivšu Jugoslaviju; u pet hibridnih tribunala: Jedinici za ozbiljna krivična dela i Specijalnom panelu za Istočni Timor, Specijalnom sudu u Sijera Leoneu, Specijalnom sudu u Kambodži (poznat i kao Sud za Crvene Kmere), Vrhovnom iračkom krivičnom sudu, i Vrhovnom sudu Kosova, kao i u mnogim domaćim sudovima.

Suđenja, međutim, ponekad nisu najpogodnija opcija. Komisija za istinu i pomirenje u Južnoj Africi je najbolji dokaz za to. A ponekad je, kao u Sijera Leoneu, najbolje primenjivati oba metoda. To pokazuje da su u različitim spletovmima okolnosti koji postoje posle nasilja pogodni, i zato primenljivi, različiti metodi tranzicione pravde. Koji metod će biti najbolji treba da se odluči nakon razmatranja mnogih različitih okolnosti (priroda nasilja, mentalitet nacije, multietničnost, itd.).

Osamdesetih godina prošlog veka uveden je interesantan alternativni instrument za uspostavljanje krajnjeg cilja, tj. istine – komisije za istinu. Ovaj fenomen je dokazao da u pojedinim slučajevima krivično gonjenje, inspirisano osvetom, nije najpogodniji metod tranzicione pravde.

U poslednjih dvadeset godina termin «komisija za istinu» bio je korišćen kao generičko određenje tipa vladinog organa čija je svrha da sakupi dokumentaciju o tragičnoj istoriji. Ove komisije nude jedan od mnogih različitih načina da se reaguje na godine užasnih povreda ljudskih prava do kojih je dolazilo dok su zemlje bile zahvaćene rasnim, etničkim, klasnim ili ideološkim sukobima oko moći i «pravde». Komisija za istinu može biti alternativa ili dopuna drugim vrstama odgovora, kao što su amnestija ili, kao druga krajnost, krivično gonjenje u međunarodnim tribunalima ili domaćim sudovima.

Ovaj neobičan fenomen započeo je 1983. u Argentini, nakon poraza zemlje u ratu za Foklandska ostrva i povlačenja iz vrhova politike zbog vojnih razloga. Drugi istaknuti primeri komisija za istinu koje su efikasno završile svoj rad obuhvataju neke druge zemlje Latinske Amerike kao što su Čile i El Salvador. S druge strane, u nekim drugim zemljama kao što su Urugvaj, Uganda ili Srbija i Crna Gora, one nisu postigle neki uspeh. S obzirom na nivo obnove, prihvatanja žrtava, stepena pomirenja i ukupnih rezultata najznačajnija za budućnost zemlje bila je južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje (Truth and

Prilagodljivi organi

Komisije za istinu su bile prilagodljivi organi, ne samo po institucionalnoj formi, već i po svom promenljivom članstvu, različitim funkcijama koje su obavljale, po domašaju svoje moći, metodima, procesima i, pre svega, po efikasnosti. Čak i ako je početno iskustvo Latinske Amerike, naročito Komisije za istinu u Argentini 1983, uticalo na konstrukciju i pristup budućih komisija, svaka komisija za istinu koja je bila aktivna, od osamdesetih godina do danas, ima različite karakteristike. Svaka zemlja je jedinstvena po svojoj istoriji, kulturi, političkim prilikama i prirodi tranzicije. Stoga, svaka zemlja je svoju komisiju uspostavila na svoj način. Kao što sam ranije rekla, priroda prekršaja koji su uopšte doveli do stvaranja komisije, kao i specifični istorijski kontekst, neosporno su uticali na tip komisije. Svaka komisija je imala različit pristup u načinu na koji se bavila tragičnim periodima iz nacionalne istorije.

Jedna krajnost je da država može odobriti amnestiju onima koji su tokom prethodnog režima počinili definisane zločine. Dva primera sa različitim rezultatima bi bili južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje i čileanska Nacionalna komisija za istinu i pomirenje. Iznenađujuće je da se TRC, koja je primenila princip garantovanja amnestije za počinjene zločine (aparthejd) u zamenu za istinu, smatra najuspešnijom komisijom među svima koje su ikada postojale. Široko je prihvaćeno da je TRC, koja je garantovala amnestiju izvršiocima koji su pristali da za uzvrat kažu istinu, postigla najviši nivo pomirenja između izvršilaca i žrtava aparthejda. Sa druge strane, isti princip koji je prihvatila čileanska Nacionalna komisija za istinu i pomirenje, formirana 1990, imao je suprotan efekat. Umesto pomirenja, žrtve torture su razumele da je umesto da dopusti tužiocima da dokažu odgovornost vojske za grozne zločine, vlada odredila uvaženu komisiju da izda javni izveštaj o nasilju, garantujući amnestiju krivcima. To je značilo da će, najzad, istina biti otkrivena, ali da neće biti posledica. Članovi komisija u Latinskoj Americi morali su da nose maske da ne bi bili prepoznati. Takve komisije nisu postigle krajnji cilj. Ovo pitanje nas vodi do glavne dileme sa početka ovog teksta. Sada, kada smo ostvarili cilj i saznali istinu, postavlja se pitanje šta je sa drugim aspektom pravde – osvetom?

Druga krajnost je da su neke komisije za istinu služile kao sredstvo za prikupljanje dokaza za buduća krivična gonjenja. Na primer, Komisija za istinu u Argentini je koristila svedočenja kao izvor informacija pri gonjenju nekih od vodećih ličnosti za koje se smatralo da su najodgovornije za izvršeno masovno nasilje (nasilni nestanci i ubistva).

Svi ovi primeri pokazuju različite koncepcije raznih komisija za istinu. Najzad, kako može isti princip da se primenjuje na toliko različitih okolnosti? U Ruandi je za tri meseca ubijeno 800.000 ljudi – kako mogu da se primene uobičajena pravna sredstva kada je 125.000 ljudi optuženo i zatvoreno? Sa druge strane, imamo situaciju u Sijera Leoneu, gde postoji izazov dece vojnika i sela čijim su stanovnicima amputirane šake i ruke. U drugačijim okolnostima su se našle komisije za istinu u Južnoj Africi gde je postojao dvostrani aparthejd, u Čileu, gde su vlasti mučile stotine hiljada, ili u Argentini, gde je ishod nasilnog nestanka postao tako značajan da je prerastao u masovni zločin.

Nezavisno od razlika, nijedan tvorac ovih institucija nije se upuštao u dedukciju osnovnih principa. Komisije za istinu mogu i ne moraju doprineti procesu izlečenja i pomirenja. Ali služiće svojoj svrsi. Zajednički cilj svake komisije za istinu je otkrivanje istine. Koristeći jedan ili drugi metod, svaka komisija za istinu to i postiže – saopštava istinu. Napisano je na hiljade strana. Na hiljade glasova se čulo. Ispričano je na hiljade priča. Istorija je uobličena. Jer, način na koji je istorija zapisana je način na koji će biti zapamćena.